

تقریر درس خارج فقه فرهنگ حضرت استاد آیت الله محسن اراکی رحمته الله

جلسه	۱	تاریخ	۱۴۰۴/۰۷/۰۳	مقرر	مرتضی اسدیان لایمی
------	---	-------	------------	------	--------------------

«أعوذ بالله من الشيطان الرجيم؛ بسم الله الرحمن الرحيم، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِمْ إِلَى قِيَامِ يَوْمِ الدِّينِ»

با توسل به ذیل عنایت حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف مبحث فقه فرهنگ را در ادامه مباحث گذشته امسال آغاز می کنیم. بحث ما به مبحث سوم رسیده بود که عبارت بود از: «مسئولیت و وظایف متقابل مردم و حاکمیت در عرصه فرهنگ اجتماعی بود»؛ دو مطلب را عرض کردیم، ۱. نقش حاکمیت در پیدایش یا تقویت یا تضعیف فرهنگ و هویت اجتماعی (البته قبلاً گفته شد که هویت هر جامعه یا را فرهنگ آن جامعه می سازد و فرهنگ هر جامعه ای همان معروف و منکر جامعه است و تاکید شرع بر امر به معروف و نهی از منکر برای صیانت از هویت اجتماعی اسلام و تقویت آن است و به آن شعر معروف نیز اشاره کرده و گفتیم اخلاق همان معروف و منکر جامعه است و اگر قرار باشد جامعه ای را نبود کنند هویت آن جامعه از بین خواهد رفت) ^۱، در حقیقت وقتی بحث از هویت اجتماعی می کنیم این یک قاعده و قانون سات که باید هویت خود را حفظ کند و الا جامعه از دست خواهد رفت و بخش مهمی از آن مربوط به همین فقه فرهنگ است؛ عرف هر جامعه ای اگر عرف مقبول شرع باشد می شود هویت دینی و شرعی ما و ما هویتی را می پذیریم که اسلامی یا شرعی باشد. قرآن کریم می فرماید:

﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ إِلَّا سَلَامٌ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيَا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ^۲

مسلماناً دین [واقعی که همه پیامبران مبلّغ آن بودند] نزد خدا، اسلام است. و اهل کتاب [درباره آن] اختلاف نکردند مگر پس از آنکه آنان را [نسبت به حقانیت آن] آگاهی و دانش آمد، این اختلاف به خاطر حسد و تجاوز میان خودشان بود؛ و هر کس به آیات خدا کافر شود [بداند که] خدا حسابرسی، سریع است.

یا می فرماید:

۱. إنما الأمم الأخلاق ما بقيت... فإن هم ذهب أخلاقهم ذهبوا.. صلاح أمة للأخلاق مرجعه... فقوم النفس بالأخلاق تستقيم.. إذا أصيب القوم في أخلاقهم... فأقم عليهم مأتما وعويلا.
۲. سورة آل عمران: ۱۹.

﴿إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمَ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^۱؛

[و یاد کنید] هنگامی که پروردگارش به او فرمود: تسلیم باش. گفت: به پروردگار جهانیان تسلیم شدم.

لذا ما که می‌گوییم مسلمان هستیم یعنی هویت ما مسلمانی یا اسلام است.

یا می‌فرماید در جایی که خودت را معرفی کن که هویت چیست؟ می‌فرماید:

﴿قُلْ إِنِّي صَلَّيْتُ وَنُسُكِي وَمَحْبَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^۲؛

بگو: مسلماً نماز و عبادتم و زندگی کردن و مرگم برای خدا پروردگار جهانیان است.

﴿لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾^۳؛

او را شریکی نیست، و به این [یگانه پرستی] مأمورم، و نخستین کسی هستم که [در این آیین] تسلیم [فرمان‌ها و احکام] اویم.

اینکه اینگونه می‌گوید مقصود وی همین است که من پیش قراول این قافلهٔ مسلمانان هستم و سرdestهٔ صاحبان این هویت مسلمانی هستم؛ بسیار مباحث مهمی است که برای مردم دنیا باید تبیین شود؛ که می‌توان هویتی داشت که هویتی جاودانه است و بعداً خواهیم گفت که یکی از ویژگی‌های این هویت مسلمانی همین جاودانگی است لذا اینکه از امام به بقیهٔ الله تعبیر می‌شود چون بقیهٔ الله همان هویت روان و مستمر در جامعه است و این بقیهٔ الله نمیمیرد؛ که بیان داشته است:

﴿لَا يَهْلِكُ عَلَى التَّقْوَى سِنٌّ أَصْلٍ، وَلَا يَظْمَأُ عَلَيْهَا زَرْعٌ قَوْمٍ﴾^۴؛

امام علی علیه السلام: بنیاد محکمی که بر روی تقواست، هرگز تباه نشود و کشته قومی که ریشه در تقوا دارد، هرگز بی آب نماند.

هویت تقوایی یا اسلامی نخواهد مرد؛ همهٔ هویت‌ها ناپایدار هستند مگر هیوت مسلمانی و این هویت می‌ماند تا اینکه تبدیل به هیوت اجتماعی فراگیر سراسری شامل همهٔ جهان بشر بشود. در این راستا در همین فصل سوم دو مطلب را بحث کردیم و مطلب دوم «مسئولیت حاکمیت در برابر فرهنگ اجتماعی است».

گفتیم حرف غلطی است که می‌گویند ما نسبت به فرهنگ جامعه مسئولیتی نداریم و مسئولیت دولت حمایت از وضع موجود است این حرف غلطی است؛ حاکمیت باید اصلاح کند اصلاً انبیاء برای این آمده اند که:

﴿يَا بَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾^۵؛

۱. سوره بقره: ۱۳۱.

۲. سوره انعام: ۱۶۲.

۳. همان: ۱۶۳.

۴. نهج البلاغه: خطبه ۱۶.

۵. سوره اعراف: ۳۵.

ای فرزندان آدم! چون پیامبرانی از جنس خودتان به سویتان آیند که آیاتم را بر شما بخوانند [به آنان ایمان آورید و آیاتم را عمل کنید]؛ پس کسانی که [از مخالفت با آنان] بپرهیزند و [مفسد خود را] اصلاح کنند، نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین شوند.

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِن كُنتُمْ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَنْهُ إِن أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾^۱

گفت: ای قوم من! مرا خبر دهید اگر من بر دلیل روشنی از سوی پروردگارم متکی باشم و از جانب او رزق نیکویی به من داده باشد [آیا رواست که خلاف خواسته او عمل کنم؟] و من نمی خواهم آنچه که شما را از آن باز می دارم خود مرتکب شوم؛ تا جایی که قدرت دارم جز اصلاح [شما را] نمی خواهم؛ و توفیقم فقط به [یاری] خداست؛ بر او توکل کردم و به سوی او باز می گردم.

این اصلاح کار انبیا و اسلام است و اگر هویت غلط است باید اصلاح کرد و اگر سالم است باید تقویت و صیانت و پشتیبانی کرد؛ اصلاً وظیفه حاکمیت خلق هویت اجتماعی است. در مبحث علم الاجتماع اسلامی اشاره کردیم که کار رسول اکرم صلی الله علیه و آله مخصوصاً تولید هویت اجتماعی مسلمانی است و او مولد آن است لذا او آب است اینکه فرمودند:

«أَنَا وَ عَلِيٌّ أَبَا هَذِهِ الْأُمَّةِ»^۲

من صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام دو پدر این امت هستیم.

این آب و ابویت، ابویت روحانی و حقیقی است؛ ایشان مولد هویت مسلمانی است؛ اینکه بیان می دارد:

﴿قُلْ إِن صَّلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^۳

بگو: مسلماً نماز و عبادتم و زندگی کردن و مرگم برای خدا پروردگار جهانیان است.

یا آورده است که:

«أَدَّبَنِي رَبِّي فَأَحْسَنَ تَأْدِيبِي»^۴

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: مرا خداوند تربیت کرد و نیکو تربیتم کرد.

لذا خودش می فرماید که من دست ساخته خداوند هستم و هویت من را خداوند متعال ساخته و پرورانده است لذا امیرالمومنین علیه السلام می فرماید:

۱. سوره هود: ۸۸.

۲. بحار الأنوار ۹۵۱۶ باب ۶.

۳. سوره انعام: ۱۶۲.

۴. مجمع البیان: ۵۰۰/۱۰.

﴿فَإِنَّا صَنَائِعُ رَبِّنَا﴾؛^۱

همه روضه های ما باید حول این محور باشد؛ در حقیقت در کربلا بالاترین و زیباترین همایش آفرینش این هویت مسلمانی در کربلا شکل گرفت و سیدالشهدا این هویت را در جامعه پایدار نموده است و اگر نبود این کربلا هویت اسلامی از جامعه می رفت و نابود می شد و با قیام حسینی این هویت باقی ماند؛ که امروز در راهپیمایی اربعین این هویت را جلوه گر می بینیم. مطلب دوم را هم بحث کردیم؛ بحث سوم ما، نقش تقلید در ایجاد و گسترش فرهنگ اجتماعی و هویت اجتماعی است؛ تبعیت و تقلید یا همسان سازی یا پیروی.

جامعه بشر از طریق همسان سازی است که به یک جامعه دارای هویت اجتماعی تبدیل می شود؛ خداوند متعال یک نبی به یک جامعه می فرستد تا همسان سازی کند؛ اصلاً هنر بزرگ پیامبر خدا صلی الله علیه و آله - این مطلب مطلب مهمی است این را در جامعه ترویج دهید - این است که نخستین کار اجتماعی ایشان همسان سازی اهل بیت خودش بود و آنها را مثل خودش ساخت؛ لذا اینکه می فرماید حسین منی و انا من حسین یا فاطمة بضعة منی یا علی منی و انا منه یا حسن منی و انا من حسن و ... و یا قبل از ایشان آیه کریمه:

﴿إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾^۲؛

بی تردید خدا آدم و نوح و خاندان ابراهیم و خاندان عمران را [به خاطر شایستگی های ویژه ای که در آنان بود] بر جهانیان برگزید.

﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾^۳؛

فرزندانی [را برگزید] که [از نظر پاکی، تقوا، درستی و راستی] برخی از [آنان از نسل] برخی دیگرند؛ و خدا شنوا و داناست.

لذا آل ابراهیم را برگزید چون ابراهیم همسان ساز بود و می توانست اسماعیلی را پیروانند که مثل خود اوست که وقتی می گوید:

﴿فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ﴾ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمِرُ سَجَدْتُ إِنِّي شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ﴾^۴؛

هنگامی که با او به [مقام] سعی رسید، گفت: پسرکم! همانا من در خواب می بینم که تو را ذبح می کنم، پس با تأمل بنگر رأی تو چیست؟ پدرم آنچه به آن مأمور شده ای انجام ده اگر خدا بخواهد مرا از شکیبایان خواهی یافت.

۱. نهج البلاغه: نامه ۲۸.

۲. سوره آل عمران: ۳۳.

۳. همان: ۳۴.

۴. سوره صافات: ۱۰۲.

﴿فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ﴾^۱؛

پس هنگامی که آن دو تسلیم [خواستہ خدا] شدند و ابراهیم، جبین او را به زمین نهاد [تا ذبحش کند] می بینیم که این اسلمت ابراهیمی به دو اسلمت تبدیل شد؛ سابقاً عرض کردیم که همه قرآن کریم هر تک آیه اش معجزه است که در رابطه بیت الله الحرام می فرماید:

﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾^۲؛

و [یاد کن] هنگامی را که جای خانه [کعبه] را برای ابراهیم آماده کردیم [و از او پیمان گرفتیم] که هیچ چیز را شریک من قرار مده و خانه ام را برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجده کنندگان [از پلیدی های ظاهری و باطنی] پاک و پاکیزه گردان.

در این آیه شریفه در ابتدا خطاب به یک نفر است اما بعد که آیه امامت می آید می فرماید:

﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾^۳؛

و [یاد کنید] هنگامی که ابراهیم را پروردگارش به اموری [دشوار و سخت] آزمایش کرد، پس او همه را به طور کامل به انجام رسانید، پروردگارش [به خاطر شایستگی و لیاقت او] فرمود: من تو را برای همه مردم پیشوا و امام قرار دادم. ابراهیم گفت: و از دودمانم [نیز پیشوایانی برگزین]. [پروردگار] فرمود: پیمان من [که امامت و پیشوایی است] به ستمکاران نمی رسد.

که این یعنی خداوند متعال دعای حضرت ابراهیم را پذیرفته است و وقتی این دعا پذیرفته شد و امامت بعد از او ادامه پیدا کرد می فرماید:

﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾^۴؛

و [یاد کنید] هنگامی که ما این خانه [کعبه] را برای همه مردم محل گردهمایی و جای امن و امان قرار دادیم، و فرمان دادیم: [از مقام ابراهیم جایگاهی برای نماز انتخاب کنید. و به ابراهیم و اسماعیل سفارش کردیم که خانه ام را برای طواف کنندگان و اعتکاف کنندگان و رکوع کنندگان و سجده گذاران [از هر آلودگی ظاهری و باطنی] پاکیزه کنید.

لذا به همین جهت هم سابقاً گفته ایم که اعتکاف یک پدیده فردی نیست بلکه پدیده ای اجتماعی است؛ عزلت از جامعه نیست بلکه پرورش یک جامعه مسلم است لذا باید در مسجد باشد آنهم در مسجدی که در آن نماز جمعه برگزار می شود و امام در آنجا نماز برگزار می کند.

۱. سوره صافات: ۱۰۳.

۲. سوره حج: ۲۶.

۳. سوره بقره: ۱۲۴.

۴. سوره بقره: ۱۳۵.

در آینده خواهیم گفت که اساس هویت سازی محبت یا حب است و اینکه مودت ذی القربی اجر رسالت شده است به این دلیل است که اینها قرار است همسازان جامعه باشند و باید اینها را دوست داشته باشی تا بتوانی مثل آنها شوی که فقط آن را طرح می کنیم و هفته آینده توضیح خواهیم داد.

امتیازی که در بینش اسلامی وجود دارد این است که الگو از پایین نمی آید و ساخته نمی شود بلکه از بالا می آید لذا فرمودند:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»^۱؛

یقیناً برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است برای کسی که همواره به خدا و روز قیامت امید دارد؛ و خدا را بسیار یاد می کند.

آن وقت رسول الله صلی الله علیه و آله کیست؟ کسی است که می فرماید:

«أَنَا أُدِيبُ اللَّهَ وَعَلِيٌّ أُدِيبِي»^۲؛

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : من تربیت شده خدا هستم و علی تربیت شده من.

من علی را ساخته ام؛ خیلی مطلب مهمی است که توی ک فاطمه یک علی و یک حسینی بسازی مثل خودت؛ شعر زیبایی است شعر شهریار که بیان داشته است:

بجز از علی که آرد پسری ابوالعجائب که علم کند به عالم شهدای کربلارا

این تنها یک حماسه نیست بلکه یک معرفت اجتماعی است؛ من گفته ام یکی از نکاتی که باعث می شود شیعیان امیرالمومنین بعد از سیدالشهدا به حضرت ابالفضل علاقه بسیاری دارند مضافاً بر اینکه این مساله را از امامان خود فراگرفته اند^۳ یکی از نکات آن این است که علی هم می تواند مثل ابالفضلی بسازد.

ادامه بحث ان شاء الله برای هفته آینده.

۱. سوره احزاب: ۲۱.

۲. مکارم الأخلاق: ۱۹/۵۱/۱.

۳. «أَشْهَدُ أَنَّكَ لَمْ تَهْنُ وَلَمْ تَنْكُلْ وَأَنَّكَ مَضِيَّتْ عَلَى بَصِيرَةٍ مِنْ أَمْرِكَ مُقْتَدِيًا بِالصَّالِحِينَ وَمُتَّبِعًا لِلتَّيْبِينَ: گواهی می دهم که تو هیچ سستی و کوتاهی نکردی و در کار خود با بصیرت و حجت از جهان درگذشتی و همیشه در اعمال اقتداء به صالحان و پیروی از رسولان خدا کردی»